

10. Коваленко О.В. Управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислового підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Коваленко, Я.Г. Борисова. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_012.pdf.
11. Конащук В.Л. Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств транспортного машинобудування [Електронний ресурс] / В.Л. Конащук, В.Ю. Ковальова. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_012.pdf.
12. Шамота Г.М. Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств України в кризових умовах / Г.М. Шамота // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2011. – Вип. 5/2. – С. 140-145.
13. Мороз Е.Г. Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств сфери водного господарства України / Е.Г. Мороз // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2012. – № 3(59). – С. 172-179.
14. Благодетелева-Вовк С.Л. Можливості розвитку та можливості занепаду в контексті інноваційної діяльності суспільства [Електронний ресурс] / С.Л. Благодетелева-Вовк. – Режим доступу : <http://www.blagodeteleva-vovk.com/economics/growth/growth.htm>.
15. Благодетелева-Вовк С.Л. Методики розрахунку можливостей розвитку і можливостей занепаду в грошовому еквіваленті та визначення стану ефективності діяльності промислових підприємств [Електронний ресурс] / С.Л. Благодетелева-Вовк. – Режим доступу : <http://www.blagodeteleva-vovk.com/economics/mehanobr/2.htm>.
16. Лисенко Н.О. Економіко-організаційний механізм формування економічної безпеки агропромислових підприємств : монографія / Н.О. Лисенко, Н.В. Білошкурська. – Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. – 257 с.
17. Іванілов О.С. Економічні ризики у діяльності підприємств: сутність, методи оцінки, шляхи зниження / О.С. Іванілов / Economic efficiency of business in the conditions of unstable economy: Collective monograph – Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2015. – P. 65-83.
18. Система фінансового контролю в Україні: сучасний стан організації та перспективи розвитку : монографія / Л.В. Дікань, Ю.О. Голуб, Н.В. Синюгіна, Н.М. Шульга, Т.В. Мултанівська, Т.С. Воїнова ; за заг. ред. проф. Дікань Л.В. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 96 с.

УДК 37:159.922.8

Полубєдова А.О.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри соціології та психології управління
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ДІАГНОСТИКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Стаття присвячена проблемам формування професійної ідентичності студентів-економістів. Проведена діагностика та визначено рівні професійної ідентичності студентів залежно від року навчання. Визначено особливості мотивації у професійній діяльності у студентів для оптимізації їхньої професійної ідентичності у ході навчання у ВНЗ.

Ключові слова: професійна ідентичність, мотивація, статус професійної ідентичності, професійна діяльність, рівні професійної ідентичності.

Полубєдова А.А. ДИАГНОСТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ-ЭКОНОМИСТОВ

Статья посвящена проблемам формирования профессиональной идентичности студентов-экономистов. Проведена диагностика и определены уровни профессиональной идентичности студентов в зависимости от года обучения. Определены особенности мотивации профессиональной деятельности у студентов разных лет обучения для оптимизации их профессиональной идентичности в ходе обучения в ВУЗе.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, мотивация, статусы профессиональной идентичности, профессиональная деятельность, уровни профессиональной идентичности.

Polubyedova A.O. DIAGNOSING THE FORMATION OF PROFESSIONAL IDENTITY IN ECONOMICS STUDENTS

The article describes the problems related to the formation of professional identity in economics students. The author diagnosed and determined the levels of professional identity in students depending on the study year. Particular features related to motivating professional activities in students belonging to different study years for the purposes of optimizing their professional identity in the course of their study at higher educational institutions have been determined.

Keywords: professional identity, motivation, professional identity statuses, professional activities, levels of professional identity.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства, що характеризується інтенсивними змінами в соціальній, політичній, економічній та правовій сферах потребує залучення особистостей з високим рівнем професіоналізму. Це призводить до зростання інтересу науковців до проблеми професійної ідентичності та спрямованості студентів. Одним із важливих умов професійного розвитку особистості стають самопізнання і самовдосконалення у професійній діяльності.

При підготовці спеціалістів у вищих навчальних закладах звертається увага також і на особистісні якості майбутнього фахівця. Саме вони є фундаментом при формуванні професійної майстерності май-

бутнього спеціаліста та його ставлення до професійної діяльності.

Однак на етапі випуску фахівців підготовка студентів як майбутніх спеціалістів знаходиться на різному рівні. При формуванні свого професійного «портфелю» у процесі навчання кожен із студентів має різний рівень професійної ідентичності та спрямованості.

Сучасні тенденції розвитку освітнього менеджменту потребують вивчення структури особистості та аналізу її функціонування як динамічної системи, що актуалізує значущість дослідження професійної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На актуальність дослідження професійної ідентичності вказували вітчизняні та зарубіжні науковці. Так, Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Уотермен приділяли увагу питанням аналізу якостей необхідних для досягнення сформованої професійної ідентичності. Особливості інтеграції особистості в соціально-професійну діяльність вивчали Є.А. Ануфриєв [1], Л.І. Божович [2], Є. А. Клімов [5-7] Для формування професіоналізму необхідно сприяти професійній ідентичності, що відображено у працях Д. Дубровського [3], І. Кона [8], Р. Крічевського [9], В. Мухіної [10], А. Петровського [11], Л. Попової [14], Б. Поршнева [15], С. Рубінштейна [16] та ін. Аналізуючи сучасну соціально-економічну ситуацію, у статті зроблена спроба об'єднати погляди вітчизняних та зарубіжних авторів, для вирішення проблеми формування професійної ідентичності студентів-економістів, оскільки на сьогодні концепції західних авторів більше вписуються у нашу дійсність, але не враховують особливості культури та менталітету нашої країни.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає у діагностиці динаміки формування професійної ідентичності студентів-економістів у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна ідентичність та спрямованість виступає одним із головних чинників формування професійних якостей майбутніх фахівців. Вона формується на основі ставлення до професійної діяльності як засобу соціалізації, самореалізації і задоволення рівня домагань особистості, а також на основі ставлення особистості до себе як до суб'єкта професійного шляху, як до професіонала [12; 13].

Аналіз динаміки формування професійної ідентичності було виконано на базі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. У дослідженні приймали участь студенти першого, третього та п'ятого курсів денної форми навчання.

Для визначення рівня професійної ідентичності у студентів різних років навчання було застосовано методику Дж. Марсія, який описав чотири статуси (стану) ідентичності [18].

Ця методика дозволяє визначити, на якому статусі (стані) знаходиться студент. А також дає можливість студентам замислитися над своїм відношення до проблем пов'язаних із професійним самовизначенням.

Перший статус – невизначена професійна ідентичність (дифузія) – являє собою невизначеність життєвого шляху, відсутність чіткого уявлення про кар'єру, при цьому студент навіть не бажає ставити перед собою таку проблему.

Другий статус – нав'язана професійна ідентичність (нав'язана). Цей статус характеризує сформоване уявлення студента про своє професійне майбутнє, але воно нав'язане з зовні та не є результатом самостійного вибору.

Третій статус – мораторій професійної ідентичності (мораторій). Визначається усвідомленням проблеми вибору професії. Студент перебуває у процесі вирішення цієї проблеми, але не має кінцевого варіанту.

Четвертий статус – сформована професійна ідентичність (сформована). Студентом визначені професійні плани, які стали результатом осмисленого самостійного рішення [18].

Результати діагностики студентів за методикою Дж. Марсія наведено на рисунках 1, 2.

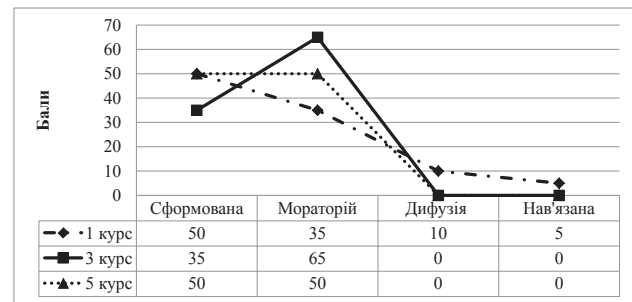

Рис. 1. Статус професійної ідентичності та професійної спрямованості студентів ВНЗ

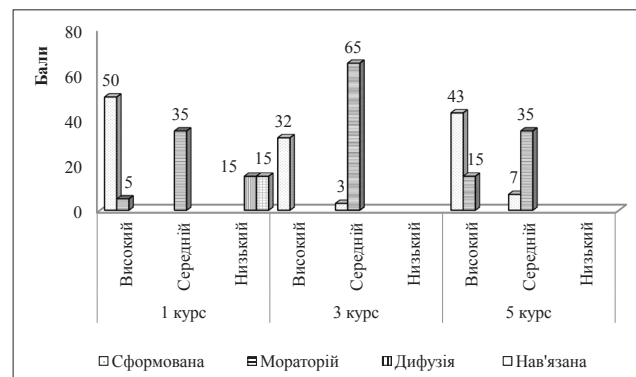

Рис. 2. Рівні професійної ідентичності та професійної спрямованості студентів ВНЗ

Результати проведеного дослідження (рис. 1) засвідчують, що статус сформованої професійної ідентичності у студентів першого курсу має 50%. Вони пройшли період кризи і сформулювали певну систему значущих для себе цілей, цінностей, визначилися і знають, хто вони і чого хочуть від життя. Невизначена професійна ідентичність (дифузія) діагностується у 10% першокурсників. У студентів із таким статусом професійної ідентичності відсутня професійна та особистісна спрямованість, ослабка мотивація. Для них характерною є стратегія ухилення від відповідальності. Статус нав'язаної професійної ідентичності мають 5% студентів першого курсу. Відповідно зазначеного статусу майбутні економісти прийняли на себе певні соціальні обов'язки, не проходячи через кризу ідентичності. У цьому випадку вибір професії був зроблений іншими (батьками, знайомими, друзями). У 35% першокурсників професійна ідентичність знаходиться у стані мораторію. Такий статус професійної ідентичності властивий тим студентам, які мають кризу ідентичності. Ці студенти перебувають у стані кризи професійної ідентичності та активно намагаються вирішити, за рахунок, пошуку інформації про зразкові комунікативно-професійні ролі.

Як видно з рисунка 2, у 55% студентів першого курсу, які мають статуси сформованої професійної ідентичності та мораторію, діагностується високий рівень економічної спрямованості, що свідчить про прагнення студентів до оволодіння обраною професією, бажання у майбутньому працювати та вдосконалювати свою майстерність за обраним фахом; у вільний час займаються справами, що стосуються майбутньої професії; спілкуються із професіоналами-економістами; вважають свою професію справою свого життя.

Середній рівень економічної спрямованості характеризується захопленістю економікою у старших класах найчастіше під впливом авторитетного вчителя або глибокого інтересу до економічних процесів та спостерігається у 30% студентів.

Студенти першого курсу зі статусами нав'язаної професійної ідентичності та дифузії мають низький рівень економічної спрямованості – 15%. Низькі показники цієї спрямованості є свідченням того, що студент вимушено навчається за цією спеціальністю; вступ до навчального закладу зумовлений не інтересом до майбутньої професії та бажанням працювати за отримуваним фахом, а іншими причинами: бажанням виправдати очікування батьків, близьким розташуванням навчального закладу від дому. Ця професія йому малоцікава та за першої ж нагоди він намагатиметься змінити професію.

Аналіз отриманих (рис. 2) результатів показав, що 35% студентів третього курсу мають статус сформованої професійної ідентичності та в них діагностується високий – 32% та середній – 3% рівень економічної спрямованості. Студенти третього курсу перебувають у стані мораторію професійної ідентичності та в них діагностується високий рівень економічної спрямованості – 65%.

Дані рисунків 1, 2 свідчать, що для студентів п'ятого курсу характерний рівномірний розподіл на стан мораторію та сформовану професійну ідентичність. У 43% п'ятикурсників, які мають статус сформованої професійної ідентичності, діагностується високий рівень економічної спрямованості, а у 7% – середній рівень. У студентів зі статусом мораторію професійної ідентичності середній рівень економічної спрямованості спостерігається у 35% студентів та лише 15% студентів мають високий рівень.

Таким чином, проведене дослідження свідчить, що для статусів мораторію та сформованої професійної ідентичності характерними є високий та середній рівні економічної спрямованості. Середній рівень цієї спрямованості відповідає нав'язаній професійній ідентичності та статусу дифузії. Рівень професійної спрямованості майбутнього спеціаліста є показником сформованості його професійної ідентичності.

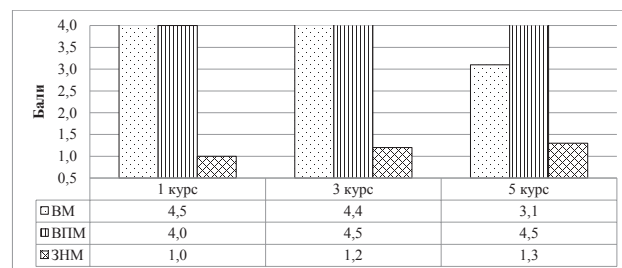
Наступним етапом діагностики стало визначення особливостей мотивації професійної діяльності студентів-економістів. Професійне середовище покликане дозволити особистості задовольнити свої потреби шляхом ефективної роботи по досягненню цілей організації. Це завдання можна вирішити, лише створивши стійкі мотиви трудової діяльності людини. При підготовці до професійної діяльності велику увагу необхідно приділяти формуванню особистості, з властивими їй цінностями, інтересами, потребами, що зумовлюють мотиви і цілі до професійної діяльності.

Одним із важливих чинників якісної професійної підготовки студентів-економістів є мотивація до навчання. Навчальна мотивація визначається як специфічний вид мотивації, що включений до навчальної діяльності. Становлення мотивації є не простим зростанням позитивного або негативного ставлення до навчання, а відображенням складної структури мотиваційної сфери, до якої входять внутрішня мотивація, зовнішня позитивна та зовнішня негативна мотивація. Відповідно, при аналізі мотивації навчальної діяльності необхідно не тільки визначити домінуючий мотив, але і врахувати всю структуру мотиваційної сфери особистості [4, с. 225].

Для дослідження особливостей мотивації професійної діяльності був використаний тест «Мотива-

ція педагогічної діяльності» К. Замфір в модифікації А. Реана (рис. 3). В основу методики покладена концепція про внутрішню і зовнішню мотивації. Про внутрішній тип мотивації можна говорити, якщо діяльність є значущою для особистості сама по собі та спонукає безпосередньо внутрішнім інтересом до майбутніх дій. Якщо ж в основу мотивації професійної діяльності покладено прагнення до задоволення інших потреб, що знаходяться за межами самої діяльності, то в даному випадку прийнято говорити про зовнішню мотивацію. Зовнішній мотив формується під впливом зовнішніх умови та обставин діяльності особистості. Самі зовнішні мотиви диференціюються на зовнішні позитивні і зовнішні негативні.

На підставі отриманих результатів можна визначити мотиваційний комплекс студентів-економістів, який являє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: ВМ, ВПМ і ЗНМ.

* Умовні позначки: ВМ – внутрішня мотивація; ВПМ – внутрішня позитивна мотивація; ЗНМ – зовнішня негативна мотивація

Рис. 3. Особливості мотиваційного комплексу

Аналіз рисунка 3 показав, що особливості мотиваційного комплексу студентів-економістів першого і третього курсів є дуже схожими. Діагностується наявність мотиваційної моделі: ВМ > ВПМ > ЗНМ, яка є однією із кращих мотиваційних моделей. Високий рівень внутрішньої мотивації студентів-економістів, який проявляється у цій моделі, характеризується задоволенням від самого процесу і результату роботи й можливості найбільш повної самореалізації саме у цій діяльності. Середній рівень зовнішньої позитивної мотивації свідчить про потребу в досягненні соціального престижу і поваги серед оточуючих, прагненням до побудови власної кар'єри, високого рівня доходу. Невисокий рівень зовнішньої негативної мотивації, відображає прагнення уникнути критики з боку керівника або колег, при виконанні професійних обов'язків, а також можливих покарань або неприємностей.

Таким чином, студентів першого курсу перш за все мотивують їх власні переконання, а вже потім зовнішня позитивна середа. Для студентів-економістів важлива сама діяльність, а вже потім – задоволення інших зовнішніх потреб, таких як соціальний престиж роботи, заробітна плата.

Для студентів третього курсу так само важлива професійна діяльність, але, на відміну від першкурсників, вони віддають перевагу задоволенню зовнішніх потреб, таких як бажання мати більшу зарплату та соціальне визнання.

Середні показники особливостей мотиваційного комплексу п'ятого курсу значно гірші від показників першого та третього курсів. Аналіз даних дозволив визначити таку мотиваційну модель: ВПМ > ВМ > ЗНМ. Для цих студентів задоволення від самого процесу і результату професійної діяльності відступає на другий план порівняно із задоволенням зовнішніх потреб, таких як бажання мати більшу зарплату,

соціальне визнання тощо. Проте залишається прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей при виконанні професійних обов'язків.

Порівняльний аналіз результатів усіх курсів показав, що мотивація студентів змінюється протягом навчання, у результаті чого зовнішня позитивна мотивація поступово замінює внутрішню. Тобто бажання незважаючи ні на що займатися цією професією заради самої професії змінюється на бажання задовольнити інші зовнішні потреби.

Висновки з дослідження. Виходячи із результатів проведеного дослідження, можна зазначити, що професійна ідентичність – це складне багатомірне утворення у структурі особистості, що має характерні особливості на різних етапах професійного становлення фахівця. Набуття професійної ідентичності є надзвичайно важливою частиною становлення професіонала. Сформована професійна ідентичність слугує надійною системою координат для осмислення як професійного, так і особистісного зростання, є одним із основних чинників, що впливають на психологічне здоров'я особистості. Проте спостерігається погіршення мотиваційної моделі наприкінці навчання. Подальші дослідження необхідно проводити у напрямі виявлення взаємозв'язку між професійною ідентичністю, мотиваційним механізмом та методами навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ануфриев Е.А. Социальный статус и активность личности: личность как объект и субъект общественных отношений / Е.А. Ануфриев; рец.: М.Г. Шадрин, А.М. Ушаков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 288 с.
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: избр. психол. тр. / Под ред. Д.И. Фельдштейна; Рос. акад. образования, Моск. психол.-соц. ин-т. – 3-е изд. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2001. – 349 с.
3. Дубровский Д.И. Высокая нравственность и профессионализм / Д.И. Дубровский // Вопросы философии. – 1998. – № 8.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2000. – 384 с.
5. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях / Е.А. Климов. – М., 1995. – 180 с.
6. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М.; Воронеж: НПО МО-ДЭК. – 1996. – 400 с.
7. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – Ростов н/Д: ФЕНИКС. – 1996. – 512 с.
8. Кон І.С. Психологія юнацького віку: Проблеми формування особистості / І.С. Кон: [уч. посібник для пед. ін-тів]. – М., 1976. – 175 с.
9. Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Социальная психология малой группы: учебное пособие для вузов / Р.Л. Кричевский, Е.М. Дубовская. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 318 с.
10. Мухина В. Возрастная психология. Феноменология развития / В.С. Мухина. – 10-е изд., перераб. и доп. – М.: 2006. – 608 с.
11. Петровський А.В. Особистість. Діяльність. Колектив / А.В. Петровський. – М.: Политиздат, 1982. – 255 с.
12. Поваренков Ю.П. Психологическая концепция профессионального становления личности / Ю.П. Поваренков // Звезды ярославской психологии / Под ред. проф. В.В. Козлова. – Ярославль, 2000. – С. 214.
13. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. – М.: УРАО, 2002.
14. Попова Л.В., Дьяконов Г.В. Идентификация как механизм общения и развития личности / Л.В. Попова, Г.В. Дьяконов. – М., 1988.
15. Поршнева Б. Социальная психология и история / Б. Поршнева. – 2-е дополненное и исправленное издание. – М.: Издательств «Наука», 1979. – 181 с.
16. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М., 2002. – 720 с.
17. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.
18. Marcia J.E. Development and validation of ego-identity status / J.E. Marcia // Journal of Personality and Social Psychology. – 1975. – Vol. 3. – P. 551-558.